

Právní aspekty péče o pacienta s omezenou svéprávností – obecný úvod do problematiky

JUDr. Šárka Špeciánová

Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva 1. LF UK, Praha

Cílem tohoto článku je poskytnout lékařům základní přehled o ustanoveních souvisejících s omezením svéprávnosti. V první části se článek zaměřuje na občanský zákoník a seznamuje s podmínkami a fungováním podpůrných opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat. Pokud nepostačí tato mírnější a méně omezující opatření, je možné přistoupit k omezení svéprávnosti. O omezení svéprávnosti člověka může rozhodnout soud, pokud je to v zájmu člověka, jehož se to týká, a s plným uznáním jeho práv a osobní jedinečnosti. Navazující část uvedená v dalším vydání se bude věnovat praktickým otázkám souvisejícím s poskytováním zdravotních služeb osobám s omezenou svéprávností tak, jak to odpovídá úpravě v zákoně o zdravotních službách a podpůrně i úpravě uvedené v občanském zákoníku.

Klíčová slova: právní osobnost, svéprávnost, právní jednání, duševní porucha, podpůrná opatření, rozhodnutí soudu o omezení svéprávnosti a soudem jmenovaný opatrovník.

Legal aspects of caring for patients with limited personality – a general introduction to the problem

This article provides physicians with a basic overview of the provisions related to the limitation of capacity to legally act. First part of this article focuses on the Civil Code and provides overview of the terms and functioning of the so called supportive measures in case of adult's decreased ability to legally act. In case these moderate and less restrictive measures do not suffice, it is possible to proceed to the restriction of legal capacity. The court may decide to limit person's legal capacity and may only do so if it is in the interest of the person concerned and with full recognition of such person's rights and uniqueness. The next part deals with practical issues related to the provision of health services to persons with limited disabilities, as follows from the Health Services Act, and, subsidiarily, in the Civil Code.

Key words: legal personality, autonomy, legal action, mental disorder, support measures, court decision on restriction of autonomy and court-appointed guardian.

Poskytování zdravotních služeb osobám s omezenou svéprávností je spojeno s určitými specifiky, která se odlišují oproti základním pravidlům při poskytování zdravotních služeb osobám, jež jsou plně kompetentní o zdravotních službách rozhodnout. Uvedení těchto specifických úprav bez zmínky o základní úpravě svéprávnosti by bylo neúplné, proto začneme právě obecnou úpravou právní způsobilosti

člověka, která je pro všechna právní odvětví vymezena občanským zákoníkem.

Pod pojmem právní způsobilost fyzické osoby rozumíme schopnost (způsobilost) mít práva a povinnosti – tuto schopnost označuje občanský zákoník pojmem „právní osobnost“¹. Schopnost (možnost) mít práva a povinnosti se ale nerovná schopnosti (možnosti) vlastním jednáním tato práva a povinnosti nabývat, měnit

a rušit. Tuto druhou schopnost, tj. schopnost (způsobilost) nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat) označujeme pojmem „svéprávnost“².

Právní osobnost (způsobilost mít práva a povinnosti) získává každý člověk narozením a ztrácí ji pouze a jedině smrtí. Právní osobnost je tak vnímána jako přirozené právo, a proto její základ-

1 Bližší úpravu nalezneme v ustanovení § 15 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

2 Bližší úpravu nalezneme v ustanovení § 15 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

ní vlastností je nezadatelnost a nezcizitelnost. To se projevuje tím, že od narození až do své smrti je člověk vždy plně a neomezeně způsobilý mít práva a povinnosti. Rovněž svéprávnost³ (způsobilost právně jednat) vzniká narozením, zaniká až smrtí a nelze se jí vzdát (a to ani dobrovolným výslovným rozhodnutím). Rozsah svéprávnosti se však na rozdíl od rozsahu právní osobnosti v průběhu života mění, protože svéprávnost je přímo svázána s úrovní intelektových a volných schopností člověka.

Plnou svéprávnost nabývá člověk zletilostí, tedy dovršením osmnáctého roku věku, a v ideálním případě si tuto plnou svéprávnost uchová až do okamžiku smrti. Před nabytím zletilosti se plně svéprávnosti nabývá přiznáním svéprávnosti⁴, nebo uzavřením manželství⁵. I po nabytí zletilosti však mohou nastat okolnosti, pro které bude v zájmu dané osoby či společnosti, aby účinky jejího jednání byly omezeny. Touto okolností může být duševní porucha, která není jen přechodná, mající za následek nezpůsobilost člověka samostatně právně jednat.

Stanovení diagnózy či manifestace projevů psychiatrického onemocnění či neurodegenerativní nemoci může mít dva možné účinky. Určité symptomy mohou být důvodem neplatnosti konkrétního právního jednání a nemoc sama může být důvodem pro zahájení řízení o omezení svéprávnosti.

Zastavme se u problematiky neplatnosti právního jednání.

Pokud jde o neplatnost, občanský zákoník stanoví⁶, že neplatné je právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která ji činí neschopnou právně jednat. Nemusí se proto jednat o osobu, která bude mít rozhodnutím soudu omezenou

svéprávnost. Pro posouzení platnosti právního jednání je důležité, zda duševní porucha osobu učinila neschopnou právně jednat, tzn. zda byla narušena svoboda vůle jednajícího.

Důležité je v této souvislosti upozornit, že právní pojem duševní porucha může kryt i jevy, které by lékař jako duševní poruchu neoznačil⁷. Konkrétním příkladem může být mj. deteriorace kognitivních funkcí u demence – ta z pohledu lékaře nemusí být vždy chápána jako duševní porucha, ale z pohledu práva takovou poruchou být může a může vést k neplatnosti právního jednání. Rovněž za duševní poruchu považujeme poruchu vyvolanou v důsledku požití alkoholu, léků či drog.⁸

Následkem neplatnosti považujeme dané jednání za nulitní a negují se jakékoliv jeho účinky. Při posuzování neplatnosti je třeba mít na paměti, že na právní jednání je vždy třeba hledět spíše jako na platné než na neplatné⁹. O případné neplatnosti právního jednání¹⁰ by rozhodoval soud. Je-li neplatnost právního jednání stanovena na ochranu zájmu určité osoby (v našem případě osoby jednající v duševní poruše), může vznést námitku neplatnosti jen tato osoba. Nenamítne-li oprávněná osoba neplatnost právního jednání, považuje se právní jednání za platné.¹¹ Námitka neplatnosti v případě právního jednání působí zpětně, tzn. neplatné je jednání od samého začátku.

Pokud má osoba narušenou schopnost právně jednat, můžeme uvažovat o podpůrných opatřeních, která jsou v našem právním řádu zakotvena nově od 1. 1. 2014, tj. od přijetí občanského zákoníku. Pokud by se podpůrná opatření nevyužila, či by jejich ochranný efekt

nebyl dostatečný, přichází v úvahu omezení svéprávnosti.

Omezení svéprávnosti lze nejlépe popsat jako preventivní postup v případě, že u daného člověka se budou častěji opakovat stavy, které by byly důvodem neplatnosti jeho jednání, jak je popsáno výše. Pro jeho ochranu je třeba provést opatření, jímž by se tyto situace řešily předem jako celek, a nikoliv až ad hoc dovozováním neplatnosti konkrétního právního jednání.

Při omezení svéprávnosti člověka občanský zákoník vychází z těchto zásad:

- k omezení svéprávnosti dochází až rozhodnutím soudu,
- k omezení svéprávnosti může dojít jen v zájmu osoby
- omezení svéprávnosti je až prostředkem poslední instance, který má nastoupit jen tehdy, nepostačují-li méně omezující postupy (tzv. podpůrná opatření).

Jak uvádí občanský zákoník, podpůrná opatření mohou zafungovat jako méně omezující postup při porovnání s institutem omezení svéprávnosti. Uvedme základní podmínky a postupy podpůrných opatření.

Občanský zákoník upravuje tato opatření, která mohou předcházet omezení svéprávnosti anebo která jej mohou případně i zcela nahradit, pokud jsou shledána jako dostačující: předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti.

Předběžné prohlášení¹²

Předběžné prohlášení je právním institutem, který dává člověku možnost projevit svoji vůli

3 Pojem svéprávnost nahrazuje původní pojem způsobilost k právním úkonům – tento pojem byl upraven zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

4 Přiznání svéprávnosti upravuje ustanovení § 37 odst. 1; navrhne-li nezletilý, který není plně svéprávný, aby mu soud přiznal svéprávnost, soud návrhu vyhově, pokud nezletilý dosáhl věku 16 let a pokud osvědčil schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí i jeho zákonný zástupce (zpravidla rodič). V ostatních případech soud vyhově návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.

5 Uzavření manželství je možné s přivolením soudu u osoby starší 16let. Pokud tímto způsobem osoba nabyla svéprávnost, takto nabytá svéprávnost se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášením manželství za neplatné.

6 Jedná se o ustanovení § 581 občanského zákoníku.

7 K tomuto blíže judikatura – NS 30 Cdo 3061/2012 – duševní porucha se podle moderních medicínských názorů vymezuje jako zřetelná odchylka od stavu duševního zdraví a rovnováhy, kterým se rozumí stav úplné a sociální pohody, jako výslednice vnitřních (genetických) a vnějších (psychosociálních a environmentálních) faktorů. Duševní poruchu nemůžeme ztotožňovat s duševní nemocí, neboť pojem duševní nemoci je užším pojmem. Duševní porucha je nejenom duševní choroba, ale i krátkodobá porucha psychických funkcí, hluboká porucha vědomí, slabomyslnost a jakákoliv jiná těžká duševní odchylka, jestliže měla za následek ztrátu nebo zmenšení rozpoznávacích či ovládacích schopností. K tomuto rovněž i Doporučený postup č. 5/2018, kterým se nahrazuje doporučený postup č. 04/2017, k detencím v zařízení sociálních služeb.

8 Švestka J, Dvořák J, Fiala J. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.; 2014. p. 1458.

9 K tomuto blíže úprava v ustanovení § 574 občanského zákoníku.

10 Jedná se o posouzení neplatnosti relativní (v případě vznesení námítky), nikoliv absolutní.

11 Pro úplnost je třeba zmínit i ustanovení § 588 občanského zákoníku, dle kterého i bez návrhu soud přihlédne k neplatnosti právního jednání, jež se zjevně přiči dobrým mravům anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek.

12 Blíže upraveno v ustanovení § 38 a násl. zákona č. 89/2012 Sb.

pro případ, že v budoucnu nebude schopen spravovat vlastní záležitosti¹³. V očekávání vlastní nezpůsobilosti právně jednat může takovýto člověk projevit vůli:

- aby byly jeho záležitosti spravovány určitým způsobem,
- aby záležitosti spravovala určitá osoba,
- aby se určitá osoba stala jeho opatrovníkem.

Prohlášení je možné učinit formou veřejné listiny (zejména notářského zápisu) či formou soukromé listiny (tzn. např. vlastnoruční písemnosti) opatřené datem a potvrzené dvěma svědky¹⁴.

Občanský zákoník upravuje mechanismus pro případ, že se po sepsání předběžného prohlášení změní okolnosti tak zásadně, že člověk, který prohlášení učinil, by je za takových okolností neučinil vůbec nebo by je učinil jinak. V takovém případě soud předběžné prohlášení změní nebo zruší, jestliže by osobě, která učinila prohlášení, hrozila závažná újma¹⁵. Před vydáním rozhodnutí soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor autora prohlášení, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, který si autor zvolí.

Nápomoc při rozhodování¹⁶

Nápomoc při rozhodování je právní institut, který má za cíl pomoci člověku, který může být sice plně svéprávný, ale jemuž duševní porucha¹⁷ působí při jednání a rozhodování potíže. Nápomoc při rozhodování je vlastně druh soudem schvalované smlouvy, jejímž prostřednictvím si osoba s duševní poruchou sjednává s tzv. podpůrcem poskytování podpory.

Touto smlouvou o nápomoci se podpůrce zavazuje podporovanému, že bude s jeho souhlasem přítomen při jeho právních jednáních.

Je třeba zdůraznit, že podpůrce nečiní právní jednání, pouze jej fakticky podporuje tím, že rozhoduje spolu s ním, nikoliv však za něj. Dále podpůrce zajišťuje potřebné údaje a informace a též může být nápomocen radami.

Významnou úlohu při poskytování nápomoci hraje soud, který schvaluje smlouvu o nápomoci, přičemž smlouva nabývá účinnosti až dnem, kdy ji soud schválí. Má samozřejmě možnost neschválit smlouvu, odporují-li zájmy podpůrce zájmům podporovaného. A také odvolá smlouvu, navrhne-li to podpůrce nebo podporovaný.

Podpůrce má při poskytování podpory povinnost neohrozit zájmy podporovaného nevhodným ovlivňováním. Nesmí se na úkor podporovaného bezdůvodně obohatit a při plnění svých povinností musí postupovat v souladu s rozhodnutími podporovaného.

Za stěžejní právo podpůrce lze považovat právo namítat neplatnost právního jednání podporovaného.

Zastoupení členem domácnosti¹⁸

Zastoupení členem domácnosti je dalším institutem, který si klade za cíl napomoci péči o člověka, který ve stavech způsobených nemocí (poruchou) nemůže plnohodnotně právně jednat. Možnost nechat se zastoupit členem domácnosti se vztahuje na zletilého člověka, jemuž duševní (kognitivní) porucha brání v samostatném jednání a který nemá jiného zástupce.

Při splnění těchto tří výchozích podmínek umožňuje zákon, aby dotyčného člověka zastoupila některá z těchto osob¹⁹: potomek, předek, sourozenec, manžel, partner a osoba, která se zastoupeným žila ve společné domácnosti alespoň tři roky.

Pro ošetřujícího lékaře a další zdravotnické pracovníky je podstatné vědět, že občanský zákoník stanoví pro vznik a výkon tohoto druhu zastoupení tato významná omezující pravidla:

- Zástupce musí zastoupeného informovat, že ho bude zastupovat, a musí mu srozumitelně vysvětlit povahu a následky zastoupení.
- Zastoupený má možnost takového zastoupení odmítnout.
- Ke vzniku zastoupení se vyžaduje schválení soudu²⁰.
- Zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Zástupce není oprávněn k zásahu do duševní nebo tělesné celistvosti člověka s trvalými následky.
- Zástupce sice může nakládat s příjmy zastoupeného v míře potřebné pro obstarávání obvyklých záležitostí a odpovídající životním poměrům zastoupeného, nicméně s peněžními prostředky na účtu zastoupeného smí nakládat jen v rozsahu nepřesahujícím měsíčně výši životního minima jednotlivce.

Podstata zastoupení členem domácnosti spočívá v tom, že člen domácnosti jakožto zástupce dbá o ochranu zájmů zastoupeného, aby způsob jeho života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a odpovídal zvláštním představám a přáním zastoupeného, není-li rozumný důvod jim odporovat.

Zástupců může být i několik. Jedná-li však vůči další osobě více zástupců společně a odporují-li si, nepřihlíží se k projevu žádného z nich.

Zastoupení zaniká, pokud se jej zástupce vzdá nebo pokud zastoupený odmítne, aby ho zástupce dále zastupoval. K odmítnutí postačí schopnost projevit přání. Zastoupení členem

13 K tomuto blíže: Švestka J, Dvořák J, Fiala J. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.; 2014. p. 190 – skutečnosti zakládající nezpůsobilost právně jednat se pro účely ustanovení § 38 rozumí nejen soudní rozhodnutí o omezení svéprávnosti, ale i stav, při němž člověk není schopen adekvátním způsobem nebo dostatečně rychle projevit svoji vůli, přestože jsou jeho rozpoznávací schopnosti zachovány.

14 Kdo může být svědkem uvádí přímo občanský zákoník – svědky mohou být jen osoby, které na prohlášení a jeho obsahu nemají zájem a nejsou nevidomé, neslyšící, němé nebo neznalé jazyka, v němž je prohlášení učiněno. Svědci musí prohlášení podepsat a být schopni potvrdit schopnost prohlášujícího jednat a obsah jeho prohlášení. Občanský zákoník uvádí i postup, pokud by osoba negramotná či s postižením chtěla učinit předběžné prohlášení.

15 K tomuto blíže Švestka J, Dvořák J, Fiala J. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.; 2014. p. 204 – vysvětlující „závažnou újmu“ – za závažnou újmu je třeba pokládat nejen podstatný úbytek jmění pořízovatele prohlášení, ale i zásadní zásah do jeho původního záměru ohledně správy jeho záležitostí, ke kterému následkem změny okolností došlo. Smyslem institutu předběžného prohlášení je totiž nejen ochrana hmotných práv jeho pořízovatele, ale především zachování jeho vůle. O změně nebo o zrušení předběžného prohlášení soud rozhoduje usnesením.

16 Blíží úpravu najdeme v ustanovení § 45 a násl. zákona č. 89/2012 Sb.

17 Zde je opět třeba upozornit na výše uvedený rozdíl mezi právním a lékařským pojetím pojmu duševní porucha. Lékař, aby se přiblížil k právnímu obsahu tohoto pojmu, k němu může „přidat“ i ostatní poruchy kognitivních funkcí. K tomuto blíže viz Těšínová J, Doležal T, Polícar R. Medicínské právo. 2. vydání. Praha: C. H. Beck; 2019. p. 81.

18 Blíží úpravu najdeme v ustanovení § 49 a násl. zákona č. 89/2012 Sb.

19 Sama osoba musí být plně způsobilá a svéprávná.

20 Proto lékaři by měl pacient ukázat toto soudní schválení, aby si byl jist, že je pacient takto zastoupen a kým je zastoupen.

domácnosti dále zaniká, pokud soud jmenuje zastoupenému opatrovníka.

Nyní se již dostáváme k institutu, který má závažný dopad do osobní integrity pacienta a přirozených práv člověka. Jedná se o omezení svěprávnosti. Občanský zákoník s účinností od 1. 1. 2014²¹ zavádí omezení svěprávnosti, osobu není možné zbavit svěprávnosti, vždy bude záležet, v jakém rozsahu soud rozhodne, že osoba není schopna sama rozhodovat v určitých segmentech svého života.

Omezení svěprávnosti

Je zapotřebí, aby rozhodnutí soudu²² o omezení svěprávnosti sledovalo smysl a účel tohoto omezení a zohlednil se tak případ každého jednotlivého pacienta. Rozhodnutí by mělo být jasné a výstižné. Zároveň ale i šetrné a pokrývající všechny oblasti právních vztahů, do kterých by pacient mohl v budoucnu vstupovat. Je vždy na posouzení soudu, zda k ochraně práv a zájmů pacienta není vhodné využít mírnějších a méně omezujících opatření, která jsou uvedena výše.

Omezení svěprávnosti je dočasné opatření, které chrání zletilého člověka před právním jednáním, k nimž kvůli zdravotnímu stavu objektivně nemá schopnosti. Spolu s omezením svěprávnosti soud rozhoduje i o ustanovení opatrovníka – zástupce, který bude ve vymezených oblastech jednat za zastoupenou osobu.

Jak již bylo uvedeno, není možné, aby došlo k úplnému odnětí (resp. zbavení) svěprávnosti. Svěprávnost jedince je pouze omezena. Rozsah omezení vyplývá z výroku soudního rozhodnutí, a právě v rozsudku soudu by měl lékař hledat, zda je pacientova svěprávnost omezena pro oblast rozhodování o poskytování zdravotních služeb. Pokud ano, lze doporučit, aby si tuto informaci včetně identifikace rozsudku uvedl do zdravotnické dokumentace a též si poznamenal, kdo byl soudem jmenovaný opatrovník paci-

entovi. V běžných záležitostech každodenního života však může dotyčná osoba jednat sama i nadále²³.

Omezení svěprávnosti je tak výrazným záskem, že k němu lze sáhnout jako k poslednímu možnému prostředku, až na základě rozhodnutí soudu²⁴.

Občanský zákoník stanoví, že k tomu, aby mohlo dojít k omezení svěprávnosti člověka, musí být splněny všechny tyto podmínky:

- omezení je možné jen v zájmu člověka, je-li to k jeho prospěchu,
- omezení je možné po jeho zhlédnutí²⁵,
- k omezení může dojít jen s plným uznáním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti,
- při stanovení rozsahu musí být důkladně vzat v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti, a
- k omezení lze sáhnout až tehdy, pokud by jinak hrozila závažná újma a nepostačilo-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.

Návrh na zahájení řízení může podat mj. i zdravotnické zařízení.²⁶ Proto lékař, který se setká s pacientem, u něhož shledá narušenou schopnost právně jednat, může iniciovat, aby soud zahájil řízení o omezení svěprávnosti.

Soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož svěprávnosti rozhoduje, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, který si člověk zvolí. Soud může omezit svěprávnost člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu²⁷, která není jen přechodná²⁸, schopen právně jednat.

Důvodem k omezení svěprávnosti není pouhá porucha schopnosti dorozumívat se s okolím. Časové trvání omezení svěprávnosti může být dvojí:

- na dobu nutnou pro vyřízení určité záležitosti (např. prodej nemovitosti),

- na jinak určenou dobu, nejdéle však na tři roky. Je-li zjevné, že se stav člověka v této době nezlepší, může soud svěprávnost omezit na dobu delší, nejdéle však na pět let.

Po uplynutí této doby zanikají právní účinky omezení svěprávnosti. Může však být zahájeno řízení o prodloužení doby omezení. Pak účinky původního rozhodnutí trvají až do vydání nového rozhodnutí, nejdéle však jeden rok. Změní-li se okolnosti, soud své rozhodnutí bezodkladně změní nebo zruší, a to i bez návrhu.

V rozhodnutí o omezení svěprávnosti soud jmenuje opatrovníka. Při výběru opatrovníka přihlídně soud k přáním opatrovance, k jeho potřebě i k podnětům osob blízkých.

Opatrovníkem nelze jmenovat osobu nezpůsobilou právně jednat či osobu, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy opatrovance. Nově nelze jmenovat opatrovníkem provozovatele zařízení, v němž opatrovanec pobývá nebo které mu poskytuje služby, ani osobu závislou na takovém zařízení. To jsou typicky zaměstnanci takových zařízení, kteří v minulosti bývali jmenováni opatrovníky osob s omezením způsobilosti k právním úkonům²⁹.

Zdravotníci se ocitají v nelehké situaci, neboť novelizací zákona o občanských průkazech došlo ke změně a oni již nemají možnost z občanského průkazu opatrovance zjistit, zda má osoba omezenou svěprávnost a kdo je jejím opatrovníkem. Jsou tak odkázáni na informaci od pacientů a poté na zjištění bližších informací z rozhodnutí soudu o omezení svěprávnosti. Pokud je opatrovníkem soudem jmenovaný zaměstnanec obecního úřadu obce s rozšířenou působností tzv. veřejný opatrovník, tak mnohdy aktivně kontaktují lékaře ve svém okolí a snaží se být nápomocni při poskytování zdravotních služeb těmto pacientům. Praxe si tedy našla svoji cestu, ale je na zvážení, zda odstraněním infor-

21 Do 31. 12. 2013 byl institut omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům – tento byl nahrazen omezením svěprávnosti.

22 Právní úpravu omezení svěprávnosti upravují § 55 až 65 občanského zákoníku, na něž navazují ustanovení § 34 až 49 zákona o zvláštních řízeních soudních. Práva osoby s omezenou svěprávností upravuje i zákon o zdravotních službách.

23 K tomuto též: Mach J, Horáková M. Zdravotníci, právo a praxe. 2. vydání. Praha: Galén. Praha; 2018. p. 85.

24 Místně příslušný je soud podle místa trvalého bydliště osoby, o jejímž omezení svěprávnosti se má rozhodovat.

25 K tomuto blíže Švestka J, Dvořák J, Fiala J. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s.; 2014. p. 237 – „Zhlédnutím se rozumí pokus o zjištění stavu člověka vlastním pozorováním soudce, který o svěprávnosti rozhoduje. Nemá být realizován prostřednictvím jiné soudní osoby. Zhlédnutí má být realizováno v prostředí, v němž se člověk běžně pohybuje, nikoliv v jedné síni, v níž není možné pozorovat, jak člověk zvládá běžné životní úkony. Protokol o zhlédnutí by měl zachycovat i neverbální reakce člověka.“

26 Dle nové terminologie se jedná o zdravotní ústav.

27 Typicky se jedná o schizofrenii, chronická stadia závislosti na návykových látkách, Huntingtonovu chorobu apod.

28 Přechodná duševní porucha vyvolaná např. stresem, vlivem návykových látek, silnou bolestí není důvodem pro zásah do svěprávnosti. Pokud by osoba jednala v této přechodné duševní poruše, je třeba toto jednání posoudit se zřetelem ke konkrétním okolnostem případu.

29 Uváděny informace z doby před 1. 1. 2014, proto není zmíněno omezení svěprávnosti, ale omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům.

mací z občanského průkazu osoby s omezenou svéprávností nemůžeme působit újmu na kvalitním zajištění jejích práv. Změna nastala v roce 2012³⁰ s poukazem na nutnou ochranu osobních údajů opatrovanců a jejich opatrovníků.

Pokud bychom hledali možnost získání bližších informací na Czech Pointu, nabízí se možnost využít výpis údajů z registru obyvatel (ROB). S ohledem na ochranu osobních údajů je pochopitelné, že z tohoto registru není možné získat informace o třetí osobě. Žadatel může v této agendě požádat o výpis referenčních údajů, které jsou o jeho osobě vedeny v registru obyvatel. Provádí se ověření totožnosti žadatele nebo zmocnitele. To znamená, že každý z nás může prostřednictvím Czech Pointu zažádat o výpis údajů z registru obyvatel a doložit tak další osobě, zda má či nemá omezenou svéprávnost.³¹

Občanský zákoník jasně uvádí oblasti, ve kterých nemůže jednat opatrovník:

- vznik a zánik manželství
- výkon rodičovských povinností a práv
- pořízení pro případ smrti

- prohlášení o vydědění a jejich odvolání

Vyslovit souhlas se změnou osobního stavu opatrovance může opatrovník jen se souhlasem soudu (např. otázky rozvodu manželství, určení rodičovství, osvojení). Rozhodnutí o omezení svéprávnosti neznamena automaticky rozhodnutí o nemožnosti uzavřít manželství. Soud musí výslovně rozhodnout, že omezení svéprávnosti se vztahuje i na schopnost uzavřít manželství. Stejně tak soud rozhoduje, zda opatrovanec má či nemá zachované volební právo, když by jiný postup byl ve zjevném rozporu s účelem takového práva – člověk by nebyl schopen pochopit smysl, účel voleb a domyslet možné důsledky³². Primárně je omezení svéprávnosti institut pro omezení v oblastech soukromého práva, pokud má být zasaženo i do výkonu veřejných práv, tak je třeba, aby v této věci soud vždy výslovně rozhodl a toto uvedl i ve výroku rozhodnutí³³. Pokud opatrovník spravuje majetek opatrovance, nesmí bez souhlasu soudu činit rozhodnutí, jejichž výčet je uveden v občanském zákoníku.³⁴

Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nemá žádný vliv na právo samostatně jednat v běžných záležitostech každodenního života.

V praxi je třeba rovněž řešit otázku, jaké jsou následky jednání bez opatrovníka. I v případech, kdy opatrovanec jednal samostatně, ačkoliv měl za něj jednat opatrovník, se občanský zákoník snaží spíše zachovat platnost jeho jednání s tím, že:

- jeho právní jednání lze prohlásit za neplatné, jen působí-li mu újmu³⁵,
- jeho jednání se naopak považuje za platné, pokud jej opatrovník schválil,
- jeho jednání se považuje za platné, pokud jej schválil opatrovanec sám poté, co nabyl svéprávnosti.

Je-li pacient osobou s omezenou svéprávností, pak je to zejména zákon o zdravotních službách, který v některých případech rozšiřuje okruh jeho práv, ale v jiných případech naopak jeho možnosti zužuje. Této problematice z pohledu zejména medicínského práva se budeme věnovat v další části tohoto článku.

30 Zákon č. 328/1999 Sb., byl novelizován zákonem č. 424/2010 Sb.

31 Viz článek: <https://www.mvcr.cz/clanek/co-je-czech-point.aspx>. Dotazem na ÚZIS ČR ověřeno, že ÚZIS ČR neprovozuje registr, který by sbíral informace o svéprávnosti osob, ani tato informace není dostupná v žádném z provozovaných či spravovaných registrů.

32 K tomuto blíže Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 2. 2017, sp. zn. Cpjn 23/2016, k možnosti soudu omezit svéprávnost k výkonu volebního práva.

33 Bližší informace též zde: <https://www.mvcr.cz/volby/clanek/omezeni-svepravnosti-ve-vykonu-volebniho-prava.aspx>

34 Konkrétní výčet je v ustanovení § 483 zákona č. 89/2012 Sb.

35 Příkladem může být přijetí daru. Především právní úprava pro tyto případy zakládala absolutní neplatnost právního úkonu, současná právní úprava je proto nakloněna potřebám každodenního života a posuzuje, zda jednání opatrovance bez opatrovníka působí opatrovanci újmu. K tomuto blíže úprava v ustanovení § 65 zákona č. 89/2012 Sb.